

Angažman i problem univerzalnosti: prefigurativna politika

Šta je angažman?

Studije angažmana već u prvim koracima nailaze na problem: ne postoji ustanovljena i opšteprihvaćena definicija angažmana. Bez početne definicije suočavamo se s poteškoćom da u mnoštvu raznovrsnih primera angažmana (individualnog i kolektivnog, teorijskog i praktičnog, institucionalnog i vaninstitucionalnog, političkog i apolitičnog, privatnog i javnog...) pronađemo zajednički smisao, nit koja ih povezuje. Dakle, prvo pitanje za studije angažmana sa kojim se i ovaj rad suočava, glasi: kako adekvatno razvrstati različite oblike angažmana i gde pronaći tačku u kojoj se njihova značenja preklapaju?

Svoj doprinos odgovoru na to pitanje dajem u prvom odeljku ovog teksta, u kojem nudim klasifikaciju pojma angažmana prema objektu na koji je angažman usmeren. U skladu sa tom klasifikacijom angažman delim na privatni, društveni i politički. Osim što nudi pojmovno razjašnjenje, ovakva klasifikacija ima i tu prednost da kroz nju dolazi do izražaja problem univerzalnosti kao jedno od najvažnijih pitanja, kako za studije angažmana, tako i za sam (društveni i politički) angažman. Kao što ću pokazati, takva klasifikacija ističe suprotnost između univerzalnih i partikularnih zahteva angažmana, koja nameće pitanje mogu li se, i kako, univerzalizovati zahtevi angažmana. Drugi deo teksta posvećen je odgovoru na to pitanje, razmatranjem odnedavno sve prisutnijeg oblika političkog angažmana koji se u literaturi naziva „prefigurativna politika“. Smatram da, po specifičnostima svoje strukture (način organizacije zajedničkog delanja i odlučivanja), ovaj oblik političkog angažmana predstavlja pažnje vrednu alternativu klasičnom partijskom modelu političkog angažmana, koja ujedno nudi mogući odgovor na pomenuti problem univerzalnosti.

Podimo najpre od jednog sasvim provizornog određenja angažmana. U jednom širokom smislu, angažman obuhvata svako zalaganje, aktivno i trajno¹ delovanje u pravcu onog do čega nam je stalo, bilo da je to osoba koju volimo, posao koji radimo, pravda za koju se borimo, grupa kojoj pripadamo, umetnost koju stvaramo ili teorija koju gradimo. Međutim, odmah se može primetiti da je značenje pojma angažmana zapravo još šire, jer osim angažmana *za* nešto, postoji i angažman *protiv* nečega, odbacivanje, pobuna i protest. I u jednom i u drugom slučaju angažman se ispoljava u delatnostima, individualnim ili kolektivnim, koje su usmerene na objekte, bilo sa ciljem da se ti objekti stvore, neguju, sačuvaju, bilo da se oni promene, kritikuju, ili pak sasvim unište. Kreativna i destruktivna strana angažmana neprestano se prepliću i neodvojivo su povezane. Angažman *protiv* odvija se na temelju izvesnog angažmana *za*, to jest legitimije se određenim pozitivnim vrednostima, dok s druge strane angažman *za* istovremeno podrazumeva angažman protiv onoga što se tome suprotstavlja. Ipak, ono što prvenstveno razlikuje angažman od drugih aktivnosti nije naprosto delanje za i protiv, već spremnost na zalaganje koja otkriva specifičan značaj objekta angažmana za onoga ko se angažuje. Pozitivan ili negativan, takav značaj jednog objekta za nas izdvaja ga od drugih objekata koji čine naš svet života, kao nešto za šta se (ili protiv čega) vredi založiti, rizikovati, uložiti trud, proći kroz napor i odricanje. On se konstituše za svakoga od nas pojedinačno, u mnoštvu odnosa koji sačinjavaju naš život, u kojima objekti dobijaju svoju vrednost i smisao, u skladu sa našim različitim aktivnostima i svrhama. Koga volimo, čemu se posvećujemo, prema čemu osećamo odgovornost, u šta verujemo, kakav smisao pridajemo svetu i sopstvenom životu, sve su to pitanja implicitna u našem svakodnevnom ličnom angažmanu.²

Međutim, pitanje za šta ćemo se i kako angažovati nikada nije isključivo stvar lične, slobodne odluke. Na mnoštvo načina, naša subjektivnost, želje i vrednosti formiraju se u društvu u kojem živimo, određeni

¹ Pitanje je da li je trajnost delanja nužan uslov angažmana. Naime, postoje činovi velikog zalaganja koji nisu trajni (na primer, spasavanje nečijeg života iz požara), a za koje smo skloni da kažemo da predstavljaju primer angažovanog delanja. Ukoliko pak dopustimo da trajnost delanja nije nužna za angažman, prihvatamo u sferu angažmana raznorazne slučajeve impulsivnog i kolebljivog delanja. Suočena sa ovom dilemom, trajnost delanja ipak vidim kao jedan od glavnih pokazatelja angažmana, mada ne i kao njegov nužni uslov. Zalaganje, pogotovo u svojoj trajnosti, predstavlja dokaz angažmana kroz čin, delo, ospoljavanje unutrašnje motivacije i posvećenosti, bez kojeg angažman ostaje samo puka reč.

² Više o angažmanu kao zalaganju i posvećenosti videti Zaharijević 2016: 313–314 i Bojanić 2016: 143–147.

su zakonima i očekivanjima, odnosima moći, ideologijom i ekonomijom tog društva. Društvo postavlja granice našem individualnom angažmanu, određuje moguće efekte različitih oblika angažmana, moguće načine na koje se možemo angažovati za određene ciljeve, moguće prostore angažmana i subjekte koji se u tim prostorima mogu angažovati, kao i one koji to ne mogu. Pitanje „šta je angažman?“ stoga nije vezano samo za pitanje naše slobodne odluke da se angažujemo na ličnom i/ili privatnom planu, već uvek podrazumeva i problem načina na koji se možemo kolektivno, društveno i javno angažovati.

S obzirom na izrazitu raznovrsnost aktivnosti koje u svakodnevnoj jezičkoj upotrebi nazivamo angažmanom, bavljenje studijama angažovanosti zahteva klasifikaciju koja bi mogla da obuhvati sve relevantne slučajeve, a da istovremeno istakne značajne razlike u oblicima angažmana. Klasifikacija koju nudim u ovom radu zasniva se na fenomenološkoj podeli između intencionalnog akta i intencionalnog objekta (objekta na koji je akt usmeren) i deli oblike angažmana prema objektu na koji su oni usmereni, na privatni, društveni i politički angažman. U fenomenološkoj teoriji Edmunda Huserla (Husserl) intencionalnost je suštinska karakteristika svesti, a akti svesti konstituišu objekte na koje su usmereni. Ukoliko ovaj osnovni uvid primenimo na angažman, možemo razlikovati angažovani akt i objekat na koji je on usmeren, koji se ujedno na specifičan način konstituiše u samom angažovanom aktu.³ Dakle, u ovoj klasifikaciji se radi o načinu odnošenja prema objektu i razlogu zbog kojeg subjekat (bilo individua, bilo kolektivno telo) pridaje značaj objektu angažmana. Budući da se kod takvog određenja angažmana radi o načinu na koji se objekat konstituiše za subjekat, a ne o statusu koji objekat ima na osnovu postojećih društvenih konvencija, ovakvo određenje se s pravom može nazvati internalističkim.

Ovu klasifikaciju treba posmatrati u sprezi sa podelom na kolektivni i lični angažman, prema subjektu koji se angažuje. Ličnim angažmanom nazivam svaki angažman neke individue usmeren na objekte koje ta individua smatra vrednim zalaganja. Pored ličnog angažmana postoji i kolektivni angažman: angažman većeg broja individua usmeren na obje-

---

³ Kao što sam ranije pomenula, u slučaju angažmana ova specifičnost se sastoji u tome što se objektu pridaje takav značaj, kojim je dalja aktivnost subjekta određena u pravcu zalaganja za ili protiv tog objekta. U nešto drugačijoj formulaciji, intencionalni objekat angažmana je objekat koji za subjekta ima import koji ga smešta u fokus angažmana, tako da i drugi eventualni objekti angažmana dobijaju svoj import u odnosu prema njemu (O importu i fokusu videti Cvejić 2016: 337–338).

kte koji se za svakog pojedinačno, a ujedno i za sve zajedno konstituišu kao vredni zalaganja.⁴

Privatnim angažmanom nazivam lični ili kolektivni angažman usmeren na objekte koji se za subjekat angažmana konstituišu kao objekti od privatnog značaja. Subjektat pridaje značaj objektu *kao* privatnom kada se značaj tog objekta primarno konstituiše bez obzira na njegov javni značaj, to jest značaj objekta za širu društvenu zajednicu. Ovde nije isključivo u pitanju egoistični angažman zarad privatnog interesa. Privatni angažman može biti i altruistični angažman usmeren na pomoć drugome, ukoliko je odnos prema drugome od privatnog značaja za subjekat (najčešći primer privatnih odnosa su porodični, ljubavni i prijateljski odnosi). Takođe, privatni angažman može biti usmeren i na nešto što je u društvu ustanovljeno kao javni objekat, ukoliko se subjekat angažuje zbog značaja koji objekat ima za njega, a ne zbog značaja tog objekta za širu zajednicu (kao, na primer, u slučaju privatizovanja javne imovine). Dakle, objekat privatnog angažmana je objekat koji dobija značaj za subjekat nezavisno od njegovog značaja za širu društvenu zajednicu. Utoliko je privatni angažman uvek partikularan.

Nasupot privatnom angažmanu, *društveni* angažman je angažman subjekta (pojedince ili kolektiva) usmeren na objekte koji se za subjekta konstituišu i imaju značaj upravo kao *javni* objekti, odnosno kao objekti koji pripadaju sferi koja nadilazi privatni interes bilo kog pojedinca ili grupe i tiče se života šire društvene zajednice.⁵ Društveni angažman obuhvata sve one individualne i kolektivne napore da se, sa javnim interesom u vidu, izvrši uticaj na društvo, bilo na nivou lokalne zajednice, bilo na nivou države, bilo globalno. To može biti pokušaj da se izazove neka društvena promena; ali društveni angažman može biti usmeren i na sprečavanje promena koje se shvataju kao štetne za društvo, ili na

⁴ Za detaljniju podelu oblika angažmana prema subjektu koji se angažuje, na lični, pluralni i zajednički angažman, videti Cvejić 2016.

⁵ S obzirom da se društveni angažman tiče objekata od javnog značaja, postoji osnov da se shvati kao sinoniman sa javnim angažmanom (*public engagement*). Javni angažman se međutim obično definiše veoma usko, kao razmena između stručnjaka i onih koji ne poseduju stručno znanje, vezana za pitanja od javnog interesa. U ovom radu javni angažman određujem šire, kao svaki angažman koji se odvija u javnosti, koji se obraća javnosti i koji se zalaže za neki javni interes. Drugim rečima, javni angažman je društveni angažman u javnosti. S druge strane, društveni angažman koji nikada ne dospe do javnosti, koji ne proizvede efekte u javnosti, predstavlja neuspešan društveni angažman. Takođe, treba imati na umu da nas ovo određenje privatnog, društvenog i javnog angažmana postavlja pred drugi problem, kojim se neću baviti u ovom radu, naime, kako i gde povući granicu između privatne i javne sfere.

pružanje pomoći ugroženim članovima društva. Možemo se društveno angažovati kao pojedinci, ili sa drugima, kao članovi grupe ili kao deo masovnog pokreta. Takođe, možemo se angažovati za javne interese raznih stepena univerzalnosti: od najopštijih (globalnih) pa do najpartikularnijih (lokalnih). Mada su ciljevi i oblici društvenog angažmana raznovrsni, ono što im je zajedničko jeste to što se objekat društvenog angažmana uvek konstituiše za subjekat angažmana kao *javni* objekat, dakle kao objekat koji pripada domenu onoga što bi trebalo da se tiče svih članova zajednice. Društveni angažman se legitimiše pred zajednicom i poziva zajednicu da se uključi. Utoliko, on uvek podrazumeva izvestan stepen univerzalnosti: kada se društveno angažujemo, mi se uvek angažujemo ne samo za nas, nego i za drugog, i to tako da je taj drugi potencijalno svako. Intencionalni objekat društvenog angažmana je objekat za zajednicu, a stepen njegove univerzalnosti, u svakom pojedinačnom slučaju, zavisi od toga koliko je u dotičnom slučaju široko shvaćena zajednica za koju objekat angažmana treba da ima značaj.

Najuniverzalniji oblik društvenog angažmana je *politički angažman*. U političkom angažmanu objekat angažmana više nije vezan ni za privatni niti za partikularni društveni interes. Politički angažman usmeren je na sistemska pitanja uređenja društvenih odnosa kroz zakone i institucije i principe na kojima se društvo zasniva. On podrazumeva borbu oko toga ko i na koji način može da donosi odluke koje treba da važe za sve članove društva, ali isto tako, i u neposrednoj vezi sa tim, angažman na formiranju ideje o tome kakvo društvo treba da bude, kao i borbu za tu ideju. Politički angažman se takođe odvija kroz otpor postojećim političkim odlukama i postojećoj viziji društva. Njega ne treba poistovećivati sa angažmanom u političkoj partiji, glasanjem, ili zalaganjem za ovu ili onu političku kampanju. Štaviše, angažman u političkoj partiji uopšte ne mora da podrazumeva zalaganje za interese društva u celini, već može biti samo sredstvo za sticanje određenih privilegija, instrument privatnog angažmana. Politički angažman se može odvijati kroz partije, ali isto tako i na uličnim protestima, kroz umetnost, preko medija ili interneta, ili kroz organizovanje javnih rasprava i događaja. Društveni angažman na zaštiti jednog parka može prerasti u politički angažman u koji se građani uključuju kako bi sprečili uništavanje javnog dobra koje sprovodi politička elita. U politički angažman svrstavam sve one institucionalne i vaninstitucionalne pokušaje da se uredi društveni odnosi, kao i da se u javnosti skrene pažnja na probleme u društvenoj strukturi, da se preispri-

ta način na koji je društvo u celini organizovano, te da se upozori na temeljne nepravde inherentne aktuelnom društvenom sistemu. Intencionalni objekat političkog angažmana je objekat koji se konstituiše kao značajan za društvo u celini.

Ovakva podela na privatni, društveni i politički angažman ipak nije bez svojih problema. Najpre, tu je problem prelaznih slučajeva: u konkretnim situacijama granice između privatnog i društvenog, kao i između društvenog i političkog često se ne mogu oštro povući, usled čega nije uvek lako smestiti pojedinačne slučajeve u ponuđeni okvir. Kako ćemo klasifikovati pojedinačne slučajeve angažmana umnogome zavisi od toga kako od namera subjekta (koje nam nisu uvek poznate), tako i od složenog pozadinskog konteksta koji čini svaki pojedinačni slučaj na izvestan način jedinstvenim. Nadalje, neki objekti angažmana su mešovitog tipa: delimično su konstituisani kao privatni, a delimično kao javni. Razlog tome može biti što sam subjekat nema jedan jasno određen objekat angažmana u fokusu. Često tek više faktora, uzetih zajedno, može da nas opredeli da se angažujemo, te se tad angažman, umesto na jedan objekat, usmerava na skup međusobno povezanih objekata, koji mogu stajati u odnosu cilj–sredstvo, podupirati se i usklađivati, biti u konfliktu ili prelaziti iz jedne od ovih konfiguracija u drugu. Utoliko ponuđena klasifikacija predstavlja idealizaciju u odnosu na stanje stvari.⁶

Na osnovu prethodno rečenog smatram da privatni, društveni i politički angažman treba posmatrati ne kao jasno razdvojene celine, već kao segmente jednog kontinuuma sa dva ekstrema: na jednom polu se nalazi čisto privatni i partikularni angažman, a na drugom univerzalni politički angažman usmeren na društvenu promenu za sve, bez obzira na partikularne identitete. Većina konkretnih slučajeva pak nalazi svoje mesto negde između ova dva ekstrema. Ovakva podela ističe problem mogućnosti univerzalnog angažmana kao jedan od osnovnih izazova za društveni i, pre svega, politički angažman. Naime, iako se pred društveni i politički angažman postavlja zahtev za prevazilaženjem partikularnih interesa u zalaganju za opšti društveni interes, deluje da on neizbežno iznova zapada u partikularnost: opšti cilj je uvek ipak cilj koji *neko* po-

⁶ Dublja fenomenološka analiza trebalo bi, između ostalog, da ide u pravcu teorije vrednovanja: kako u angažmanu pridajemo vrednost objektima tako da smo na ovaj ili onaj način spremni da se založimo, kako određena vrednost dolazi u fokus u odnosu na druge vrednosti, kako se konstituišu zajedničke vrednosti, kako učenje i navika utiču na odabir objekata angažmana, itd.

stavlja kao opšti, te je time uvek ograničen partikularnom perspektivom subjekta angažmana. Prevazilaženje partikularne perspektive podrazumevalo bi da se u konstituisanje cilja političkog angažmana uključi što veći broj članova društva, ali se postavlja pitanje na koji način se tako nešto može izvesti.

U ostatku teksta nameravam da ponudim odgovor na to pitanje preko razmatranja političkog angažmana kome je cilj borba za socijalnu pravdu i demokratiju kroz inicijative odozdo–nagore. Svedoci smo velikog broja masovnih pokreta ovog tipa u poslednjih desetak godina (Arapsko proleće, protesti u Grčkoj, španski Indignadosi, pokret *Occupy*, protesti u Turskoj, Bosni i Hercegovini i mnogi drugi), koji nastaju s jedne strane kao odgovor na sve veće društvene i ekonomske nejednakosti u kontekstu krize neoliberalnog kapitalizma, a sa druge strane u otporu prema različitim oblicima represije vlasti nad građanima. U većini ovih pokreta možemo prepoznati tendenciju ka prefigurativnoj politici: radikalno otvorenom i direktno demokratskom obliku političkog angažmana, sa akcentom na zajedničkoj artikulaciji društvenih problema i rešenja, strategija i ciljeva. Oni bude nadu u novi, radikalno demokratski oblik političkog angažmana, ali se istovremeno suočavaju sa izazovima koji prete da ih liše početnog potencijala na duže staze.

Prefigurativna politika

Naši pokreti viču „Ne!“, „*Ya Basta!*“, „*Que Se Vayan Todos!*“ Oni su naše kolektivno odbijanje da ostanemo pasivni u neizdrživoj situaciji. Zato povlačimo ručnu, zamrzavamo vreme, i počinjemo da otvaramo i stvaramo nešto novo. Nismo čak ni sigurni šta je to. Znamo da želimo da stvorimo otvoren prostor. Zajedno otkrivamo kako to izgleda, dok ga stvaramo, a to je ujedno i način kako stvaramo: zajedno, horizontalno i osećajno. Ono što radimo i način na koji to radimo neodvojivo je, oba su deo ovog prefigurativnog kretanja.“ (Sitrin 2012: 6)

Ove reči pružaju sugestivan opis određenog tipa političkog protesta koji postaje sve prisutniji na globalnoj sceni, posebno nakon ekonomske krize iz 2008. godine. Jedan od najpoznatijih primera takvog protesta (na koji se gornji pasus odnosi) je pokret *Occupy Wall Street*, masovni protest koji je iznenada buknuo u septembru 2011. godine, pošto su stotine ne-

zadovoljnih građana šatorima okupirali Cukoti park u finansijskom centru Njujorka, i koji se u toku nekoliko nedelja proširio kao šumski požar na druge gradove u Sjedinjenim Američkim Državama i svetu. Inicijatori protesta su bili inspirisani demonstracijama španskih Indignadosa protiv mera štednje, korumpiranosti političara, nezaposlenosti i socijalne nejednakosti, kao i protestima na trgu Tahrir u Kairu nešto ranije iste godine, prepoznajući u ovim pokretima radikalno nov način borbe i političke promene. Međutim, ni tokom prva dva meseca najaktivnijeg perioda protesta, a ni u kasnijoj fazi, *Occupy* nije ispostavio jedinstven program. Umesto toga, učesnike pokreta povezuje širok skup problema objedinjenih motoom „Mi smo 99%“, usmerenim protiv koncentracije ekonomske i političke moći u rukama manjine.

Smatram da je važan momenat onoga što čini ovakav politički angažman inovativnim način na koji se učesnici protesta organizuju kako bi se angažovali zajedno. Kroz direktno demokratske procese odlučivanja na skupštinama na kojima su svi pozvani da učestvuju, njihove prakse demonstriraju mogućnosti kolektivnog delovanja izvan klasičnog hijerarhijskog modela političke organizacije. Ključna karakterisitka ovakvih pokreta je prefigurativna politika, čija je osnovna ideja radikalna otvorenost i raznovrsnost ciljeva te radikalna jednakost učesnika u pokretu.⁷ Prefigurativna politika se rukovodi idejom da autentični ciljevi istinski demokratskog pokreta moraju doći iz samog pokreta, pri čemu svi koji mu se priključe imaju jednako pravo učešća i odlučivanja. Upravo iz tog razloga, oni nemaju unapred zadate ciljeve i zahteve. Umesto toga, vizija budućeg društva se „prefigurira“ kroz zajednički angažman učesnika pokreta (skupštine, razgovore, radionice, radne grupe, akcije, organizovanje svakodnevnog zajedničkog života na protestu, itd.), ujedinjenih činom otpora prema postojećim društvenim strukturama. Prefiguracija je kontinuirani proces koji podrazumeva neprestano modifikovanje i prilagođavanje mnogostrukih ciljeva, kao i eksperimentisanje sa procesima odlučivanja, kako bi se uključilo što više perspektiva, kako bi se izbegla centralizacija moći i kako bi se ispostavili konkretni pravci i načini borbe. Utoliko je glavni akcenat ovakve politike pre svega kreiranje novog načina organizovanja na principima angažmana kao zajedništva (vidi Cvejić 2016: 339–341).

⁷ O ova dva principa videti pre svega Meackelbergh 2011. *Occupy* je kompleksan i difuzan pokret u kojem se javljaju različite tendencije, koje se ne svode isključivo na prefigurativnu politiku (vidi Earle 2012). Međutim, ovo je svakako jedan od najpoznatijih protesta iz skorijeg vremena u kojem je prefigurativna politika imala presudnu ulogu za nastanak i širenje.

Termin „prefigurativna politika“ skovao je Karl Bogs (Boggs), koji je ponudio i jednu od najpoznatijih definicija prefigurativne politike: „materijalizacija, unutar samih pokreta, onih društvenih odnosa, odlučivanja, kulture i ljudskog iskustva koji su krajnji cilj“ (Boggs 1977: 100). Prema Boggsu, prefigurativna tradicija ima dugu historiju i obuhvata ne samo društvene pokrete novijeg datuma (studentski protesti '68, američka Nova levica), već i anarhiste devetnaestog veka, radničke sovjetе iz doba Oktobarske revolucije, italijanske fabričke savete, komunizam saveta u Nemačkoj i Holandiji, i mnoge druge. Bogsova definicija ističe jednu od najbitnijih odlika prefigurativne politike: na nivou organizacije i odnosa unutar same angažovane grupe treba da se uspostave oni društveni odnosi koji se priželjkuju za društvo u celini. U tom smislu, prefigurativnost je specifičan politički metod koji podrazumeva da su sredstva za postizanje cilja u budućnosti istovremeno izraz vrednosti samog pokreta u sadašnjosti. Pokret aktivno nastoji da na primeru sopstvene unutrašnje organizacije demonstrira („prefigurira“, preliminarno odredi) alternativno buduće društvo, pri čemu je, nasuprot instrumentalističkom principu „cilj opravdava sredstvo“, način postizanja cilja jednako važan kao i sam cilj (Breines 1980: 422).

U jednom drugom, ali blisko povezanom smislu, prefigurativnost takođe označava princip radikalne otvorenosti ciljeva angažmana. Prefiguracija u ovom smislu označava otvoreni, nelinearni proces zajedničkog određivanja ciljeva angažmana. Ciljevi nisu unapred zadati, već se do njih dolazi upravo kroz pokušaj neposrednog praktikovanja principa jednakosti i otvorenosti. Utoliko, prefigurativna politika podrazumeva proces zajedničkog promišljanja i artikulacije društvenih problema, ciljeva i mogućih rešenja. Prefiguracija je takođe i proces učenja kroz zajedničke aktivnosti, eksperimente, pokušaje i pogreške, kako bi se otkrio pravi način da se društvo organizuje prema principima jednakosti i otvorenosti: „Pošto pokret želi da razvije nove, inkluzivnije političke prakse upravljanja, ‘proces’ postaje suštinski, jer unutar njihovih sopstvenih procesa organizovanja oni eksperimentišu sa najboljim mogućim načinom za sprovođenje demokratije na globalnom nivou“ (Maeckelbergh 2011: 3). Dakle, ne samo da se prefigurira buduće društvo kroz prakse pokreta, već se ovaj prefigurativni angažman nužno reflektivno usmerava i na same odnose unutar pokreta, u potrazi za optimalnim modelom organizacije kako budućeg društva, tako i samog pokreta, kao i u procesu odlučivanja o ciljevima i strategijama. Ova dva usmerenja prefigurativnog

angažmana, ka spolja (na društvenu promenu) i ka unutra (na sam pokret), neodvojiva su jedno od drugog.

Drugi, podjednako važan princip prefigurativne politike je princip radikalne jednakosti. Ukidanje hijerarhije i praktikovanje horizontalnosti služi kao princip organizacije unutar samog pokreta, ali takođe i kao osnovni princip budućeg društva jednakosti koje se prefigurira kroz prakse pokreta. U kombinaciji sa principom otvorenosti, on omogućava pluralitet perspektiva od kojih ni jedna po sebi nije povlašćena. Na taj način, dva principa prefigurativne politike dopuštaju i prizivaju međusobnu komunikaciju i prožimanje različitih perspektiva, u nastojanju da se ciljevi angažmana zajednički artikulišu. Ova dva principa prefigurativne politike imaju direktne posledice po strukturu prefigurativnih angažovanih pokreta. Umesto da se jedinstvo pokreta ostvaruje kroz jedinstvenu, centralizovanu organizaciju i unapred zadati cilj koji svi učesnici pokreta treba da dele, prefigurativni pokreti uglavnom imaju strukturu mreže: više nezavisnih lokalnih centara i pluralitet ciljeva, međusobno povezanih na mnogostruke načine, pri čemu se jedinstvo pokreta ostvaruje kroz posvećenost ovog mnoštva angažovanih subjekata procesu, principima i praksi prefigurativne politike (Maeckelbergh 2011: 11–13).

S obzirom na svoju principijelnu otvorenost, ovi pokreti imaju potencijal da mobiliju veliki broj ljudi oko ideje radikalne društvene promene. Međutim, fluidni, nelinearni proces organizovanja i artikulacije ciljeva ujedno je i snaga i slabost prefigurativne politike.

Jedan od najčešćih prigovora prefigurativnoj politici tiče se odsustva jasne strategije, to jest konkretnih ciljeva i metoda za njihovo sprovođenje, koji su neophodni kako bi se zapravo izvela željena društvena promena. Naime, stiče se utisak da, zbog primarne usmerenosti na ekspresivne i deliberativne prakse unutar pokreta, takav angažman nije dovoljno usmeren na planiranje i odlučivanje o konkretnim koracima koji treba da dovedu do određenog cilja ili da ostvare određenu viziju društva. U skladu sa tom kritikom, ističe se da je ovakvim pokretima potrebna čvrsta i disciplinovana (partijska) organizacija, subjekat „artikulisane kolektivne volje“ (Smucker, internet) sposoban da se aktivno uključi u borbu za političku moć radi sprovođenja strukturnih promena u društvu. Bez toga, kako se dalje tvrdi, ovi pokreti ostaju na nivou utopističke sanjarije o tome da će se jednog dana njihove prakse i vrednosti spontano proširiti na ostatak društva.

Ipak, u svojoj analizi alterglobalizacijskog pokreta, Mariane Mekelberg (Marianne Maeckelbergh) ubedljivo pokazuje da sama prefiguracija

može biti shvaćena kao strategija i da, umesto da govorimo o takvim pokretima kao antistrateškim i suprotstavljenim organizaciji (Breines 1980: 421–422), radije treba govoriti o *drugačijoj vrsti* strategije i organizacije. Pokret zasnovan na principima radikalne otvorenosti i jednakosti zahteva radikalno novu strategiju, koju upravo prefiguracija nudi (Maekelbergh 2011: 4–6). Naime, s obzirom da je osnovni cilj prefigurativne politike stvaranje novih, otvorenijih, inkluzivnijih i demokratskih političkih struktura, koje treba da zamene stare strukture predstavničke demokratije, praktikovanje prefiguracije se na tom putu ispostavlja kao najbolja moguća strategija, koja ujedno treba da spreči da se pokret izvrgne u svoju suprotnost: „Ako je cilj stvaranje inkluzivnijih političkih struktura, pod pretpostavkom da moć uvek postoji i neprestano centralizuje i vodi u hijerarhiju, onda svaka strategija za postizanje cilja veće horizontalnosti mora da bude usmerena na stvaranje struktura koje neprestano ograničavaju ovu centralizaciju. Cilj više ne može biti da se stvori trenutak u budućnosti posle kojeg će moć i nejednakost nestati, niti da se zahtevaju reforme od onih koji su trenutno odgovorni za centralizovanu moć (to jest od države)“ (Maekelbergh 2011: 11).

To nas dovodi do još jednog važnog odgovora na gore navedenu kritiku, upućenu konkretno pokretu *Occupy*, koji daje Džudit Batler (Judith Butler), upozoravajući na moguće opasnosti svođenja ciljeva pokreta na spisak partikularnih zahteva autoritetu: „...ograničavanje politike na spisak zahteva koji se mogu ispuniti drži polje politike u granicama savremenih izbornih sistema koji funkcionišu pod pretpostavkom da je radikalna promena u ekonomskom režimu nešto o čemu se ne sme pregovarati“ (Butler 2012: 10). Ispostavljanje spiska zahteva ujedno predstavlja priznanje legitimiteta i moći onome kome se zahtevi postavljaju, i odustajanje od radikalne promene sistema, jer nam takav spisak ne govori ništa o tome kako su pojedinačni zahtevi sistematski povezani, kao manifestacije strukturnih društvenih problema. Stoga artikulacija ciljeva pokreta mora uključivati i artikulisanje opšteg problema koji povezuje sve partikularne zahteve, odnosno sistemsku kritiku načina na koji kapitalizam funkcionišu, proizvodeći sve veću nejednakost između bogate manjine i siromašne većine (Butler 2012).

Ovaj argument nas vraća na problem univerzalnosti kojim smo i počeli razmatranje prefigurativne politike. Naime, Batler upravo kritikuje politički angažman „glavnog toka“, čiji su intencionalni objekat pojedinačni društveni problemi i interesi partikularnih društvenih grupa,

zbog zauzimanja partikularne perspektive u odnosu na društveni problem. Nasuprot tome, univerzalni politički angažman za koji se ona u gornjem argumentu zalaže, i koji prepoznaje u pokretu *Occupy*, ima za svoj intencionalni objekat društvo u celini, opštu društvenu strukturu kao osnov partikularnih problema. Smatram da prefigurativna politika zaista nudi jedan mogući način za prevazilaženje problema univerzalnosti, najpre time što ga uopšte priznaje kao ozbiljan politički problem, pre svega preko kritike hijerarhije i centralizacije političke moći. Naime, ukoliko je problem univerzalnosti u političkom angažmanu to što se partikularna perspektiva i partikularni interesi nameću i predstavljaju kao opšti, prefigurativna politika ga direktno adresira kritikujući ovaj fenomen kao jedan vid dominacije i tražeći moguću alternativu. Zatim, prefigurativna politika nastoji da prevaziđe problem univerzalnosti i u samom načinu svog angažmana, preko principa otvorenosti i jednakosti čiji je imperativ da obuhvati što više perspektiva kako bi se zajednički artikulirali ciljevi političkog angažmana. I na kraju, prefigurativna politika postavlja i „prefigurira“ takav univerzalni politički angažman kao svoj glavni cilj i kao viziju budućeg društva za koje se zalaže.

Međutim, istorijski posmatrano, prefigurativni pokreti su najčešće zaista postajali žrtve sopstvenog spontaniteta (Boggs 1977: 105–106). Bogs locira uzroke takvog ishoda u odsustvu jedinstva i discipline, koji pak nisu nedostajali tradicionalnim partijskim organizacijama. Ovo je ovim potonjima omogućilo da steknu znatnu prednost u borbi za moć u društvu, dok je prefigurativne pokrete vodilo u sve veću izolovanost i partikularnost. Najveći izazov prefigurativnoj politici vidim u tenziji između potrebe da se očuva radikalna otvorenost i pluralitet ciljeva, sa jedne strane, i neophodnosti da se konstituiše zajednička perspektiva da bi se ostvarilo jedinstvo pokreta, sa druge strane. U odsustvu jedinstvene zajedničke perspektive, pokret funkcioniše pre svega kao mreža za povezivanje grupa i pojedinaca sa različitim partikularnim ciljevima koji se ponekad preklapaju ili po potrebi prilagođavaju jedan drugom, umesto kao platforma za istinski zajedničku artikulaciju ciljeva.

Talas za talasom masovnih protesta širom sveta sve jasnije nam stavlja do znanja da je u društvu globalne nejednakosti urgentno redefinisati značenje demokratije. Osnovni principi prefigurativne politike pokazuju da je moguće praktikovati i misliti demokratiju izvan klasičnog predstavničkog modela. Iako nijedan takav pokret (još uvek) nije doveo do proklamovane revolucionare promene sistema, smatram da ih ne tre-

ba zbog toga posmatrati kao neuspeh. Osim što šire svest o tome da je drugačije društvo moguće, oni otvaraju prostor za zajedničku artikulaciju društvenih problema i mogućih rešenja. Otvaranje takvih prostora je bitan uslov mogućnosti angažmana koji bi na demokratski način mogao da odgovori na sistemske probleme društva. Ukoliko prihvatimo da je adekvatan odgovor na problem univerzalnosti uključivanje što većeg broja perspektiva u politički angažman, već samim tim branimo osnovne principe prefigurativne politike: otvorenost i jednakost. S druge strane, ove perspektive moraju se konstituisati na horizontu jedne zajedničke perspektive, kako se i same ne bi vratile u partikularnost.

Reference

- Boggs, Carl (1977), „Marxism, Prefigurative Communism and the Problem of Workers Control“, *Radical America* 11: 99–122.
- Bojanić, Petar (2016), *O institucionalnom delovanju: kako je moguće ispravno raditi, pisati, hodati, disati, živeti zajedno?*, Beograd – Novi Sad: Institut za filozofiju i društvenu teoriju – Akademska knjiga.
- Breines, Winifred (1980), „Community and Organization: The New Left and Michels’ ‘Iron Law’“, *Social Problems* 27 (4): 419–429.
- Butler, Judith (2012), „So, What Are the Demands? And Where Do They Go From Here?“, *Tidal* 2: 8–10.
- Cvejić, Igor (2016), „The Forms of Social Engagement Regarding the Subject of Import“, *Filozofija i društvo* 27 (2): 332–342.
- Earle, Ethan (2012), *A Brief History of Occupy Wall Street*, New York: Rosa Luxemburg Stiftung.
- Maeckelbergh, Marianne (2011), „Doing is Believing: Prefiguration as Strategic Practice in the Alterglobalization Movement“, *Social Movement Studies* 10 (1): 1–20.
- Sitrin, Marina (2012), „Pulling the Emergency Brake“, *Tidal* 2: 6–7.
- Smucker, Jonathan (2014), „Can Prefigurative Politics Replace Political Strategy?“, *Berkeley Journal of Sociology* (internet), dostupno na: <http://berkeleyjournal.org/2014/10/can-prefigurative-politics-replace-political-strategy/> (pristupljeno 28. februara 2017).
- Zaharijević, Adriana (2016), „Pawning and Challenging in Concert: Engagement as a Field of Study“, *Filozofija i društvo* 27 (2): 311–321.